

Я. М. Гринчишин,
к. е. н, доцент, доцент кафедри фінансового менеджменту,
Львівський національний університет імені Івана Франка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0628-4545>
Я. А. Даниляк,
здобувач вищої освіти,
Львівський національний університет імені Івана Франка
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-9188-0900>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.4.175

ФІНАНСОВА ПІДТРИМКА МАЛОГО І СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Ya. Hrynchyshyn,
PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Financial Management, Ivan Franko National University of Lviv
Ya. Danylyak,
applicant for higher education, Ivan Franko National University of Lviv

FINANCIAL SUPPORT OF SMALL AND MEDIUM-SIZED BUSINESSES UNDER THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW

Розглянуто важливість фінансової підтримки малих і середніх підприємств, виходячи з їх економічних і соціальних функцій. Відзначено необхідність узагальнення і систематизації фінансової підтримки суб'єктів малого і середнього бізнесу в умовах воєнного стану. Розкрито еволюцію головних перешкод для ведення бізнесу під час воєнного стану та їх вплив на фінансову стійкість підприємств. Проведено класифікацію видів фінансової підтримки малого і середнього бізнесу в умовах воєнного стану. Проаналізовано результати модернізації ключових важелів підтримки малого і середнього бізнесу під час воєнного стану: програми "Доступні кредити 5-7-9%", спрощеної системи оподаткування. Відзначено потребу поглибленого дослідження впливу системи податкових пільг та їх відміни на фінансове становище підприємств. Розглянуто стимулюючі функції урядових і міжнародних грантових програм.

The importance of economic and social functions of small and medium-sized enterprises is considered. The need for financial support for such a category of enterprises, as more vulnerable to the influence of external factors compared to large ones, is substantiated. The need for generalization and systematization of financial support for small and medium-sized business entities in the conditions of martial law was noted. The evolution of the main obstacles to doing business during martial law and their impact on the financial stability of enterprises is investigated. The classification of types of financial support for small and medium-sized businesses in the conditions of martial law was carried out, distinguishing two groups of financing: direct and indirect. Direct support includes the provision of tax benefits, preferential lending, the provision of state and international grants, the formation of state funds to support small and medium-sized businesses, and local support programs. Indirect financial support is provided indirectly through the involvement of banks, insurance companies and other organizations. Separate types of this assistance are the provision of guarantees to banks to ensure the fulfillment of obligations under loans from the state and international partners, as well as insurance of foreign economic contracts and investments of Ukrainian and foreign companies in Ukraine.

The results of the modernization of the small and medium-sized business support program during the martial law "5-7-9% available loans" were analyzed. The essence and results of radical changes to the simplified taxation system at the beginning of martial law are considered. The need for an in-depth study of the impact of the system of tax benefits and their cancellation on the financial situation of enterprises was noted.

Considering the important economic and social importance of small and medium-sized enterprises, assistance from international organizations was reoriented to their financial support, stimulation of innovative development. The stimulating function for the creation and development of one's own business is performed by the grant programs of the "eRobota" project, created by the Government of Ukraine in 2022, and the competitive programs of the Ukrainian Veterans' Fund.

Ключові слова: малий та середній бізнес, воєнний стан, фінансова підтримка, пряма підтримка, непряма підтримка, грантові програми.

Key words: small and medium business, martial law, financial support, direct support, indirect support, grant programs.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Підприємства малого і середнього бізнесу є фундаментом розвитку національної економіки, оскільки сприяють створенню значної кількості робочих місць, впровадженню нових ідей і технологій, насиченню ринку різноманітними товарами і послугами. Наявність значної кількості невеликих підприємств надає економічній системі країни гнучкості, маневреності, спроможності пристосуватися до мінливого середовища та кон'юнктури ринку [1, с. 160].

До війни малі і середні підприємства України створювали близько 60% національного ВВП, забезпечували близько 7 млн робочих місць та 40% податкових надходжень. Навіть в умовах повномасштабної російської агресії підприємства малого і середнього бізнесу продовжують залишатися вагомим чинником стійкості держави [2].

Враховуючи важливість економічних і соціальних функцій малих і середніх підприємств, їх підтримка в умовах воєнного стану, спрямована на забезпечення фінансовими ресурсами, може стати справжнім каталізатором змін і ключовим фактором для відновлення економіки країни.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми підтримки малого і середнього бізнесу є предметом дослідження багатьох науковців. В. Васюта, А. Путря, В. Пивоваров, досліджуючи сучасний стан розвитку малого підприємництва в Україні, визначають основні проблеми, що його стримують [1, с. 160]. Т. Мурована розкриває основні тенденції та методи підтримки вітчизняного підприємництва в умовах воєнного стану [3]. Т. Мельник аналізує запроваджені українським урядом заходи і програми щодо підтримки та стимулювання ведення вітчизняного бізнесу в умовах воєнного стану, оцінює їх ефективність та обґрунтовує подальші кроки у цьому напрямі [4, с. 3]. Д. Левчинський, Г. Ступнікер, І. Каширнікова, Н. Зозуля, досліджуючи основні тенденції економіки воєнного часу, під впливом яких здійснюється сучасне підприємництво, обґрунтовують ключові напрямки його розвитку в Україні [5, с. 110]. А. Діденко, О. Кравець у процесі аналізу труднощів та проблем, з якими стикнулися підприємства з початком широкомасштабного вторгнення, виявляють, що суб'єкти малого бізнесу є більш чутливими до змін ділового середовища та викликів воєнного часу

та найменше відчують державну підтримку [6, с. 39]. О. Незгода досліджує наслідки впливу воєнної агресії росії на поточний стан функціонування малого та середнього бізнесу в Україні, акцентуючи увагу на аналізі ділової активності [7, с. 57].

Н. Ситник, С. Смолінська обґрунтовують оптимальні напрями підвищення якості фінансового регулювання розвитку підприємництва на державному рівні [8, с. 151]. М. Вірт, О. Клепанчук підкреслюють, що збереження позитивних тенденцій розвитку малого бізнесу в Україні можливе за умови проведення відповідної економічної політики, у тому числі ефективного податкового регулювання [9, с. 76]. Є. Григоренко, М. Шніцер виокремлюють пріоритети поліпшення бізнес-середовища в умовах повоєнного відновлення економіки [10].

Не применшуючи заслуг науковців у вирішенні проблем розвитку малого і середнього бізнесу, варто зауважити, що питання фінансової підтримки таких суб'єктів в умовах воєнного стану потребують узагальнення і систематизації.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Мета дослідження полягає в узагальненні, систематизації та аналізі видів фінансової підтримки суб'єктів малого і середнього бізнесу в умовах воєнного стану.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для малих і середніх підприємств головними перешкодами для ведення бізнесу в довоєнний час були складність і невизначеність законодавства, корупція, брак фінансових ресурсів. Повномасштабне вторгнення росії в Україну поставило перед такими суб'єктами нові виклики. Насамперед, значно знизився попит на їх продукцію. Про відсутність достатньої кількості платоспроможних клієнтів повідомляли 75% суб'єктів [10]. Іншими негативними наслідками, поряд з нестачею фінансування, стали зруйновані ланцюги постачання сировини, пального, порушена логістика збуту продукції. В результаті індекс настроїв малого бізнесу знизився з 2,6 у 2021 році до 2,4 у 2022 році [11].

У другій половині 2023 року основними перешкодами розвитку малого і середнього бізнесу стали не прогнозованість розвитку ситуації, непередбачувані дії держави, відсутність кваліфікованих працівників. Про негативні очікування бізнесу від подальшого розвитку подій свідчить низьке значення індексу активності бізне-

су, який протягом 2022—2023 років не піднімався вище 39 [12].

В результаті негативного впливу російської агресії частка суб'єктів малого і середнього бізнесу, в яких відсутні фінансові резерви, збільшилася з 24% у березні 2022 року до 33% у жовтні 2023 року (табл. 1). Водночас зросла частка підприємств з фінансовими резервами на півроку — з 9% до 15%, а також з фінансовими резервами на рік і більше — з 5% до 28%.

Обмеженість резервів малого і середнього бізнесу актуалізує питання його фінансової підтримки. Види державної і недержавної підтримки малих і середніх підприємств за характером впливу на їх діяльність можна поділити на дві групи: прямі і непрямі (рис. 1). Прямі підтримка здійснюється через надання податкових пільг, пільгового кредитування (компенсацію відсотків), надання державних грантів, формування державних фондів підтримки малого і середнього бізнесу тощо.

Для того, щоб поліпшити умови кредитування для малих підприємств, було створено програму "Доступні кредити 5-7-9%", яка запрацювала на початку 2020 р. Суть її полягає тому, що держава компенсує частину ринкової ставки кредиту, а підприємець платить лише 5, 7 або 9 відсотків річних. Програму реалізує Фонд розвитку підприємництва, єдиним учасником якого є Уряд України в особі Міністерства фінансів України, що координує усі аспекти діяльності фонду [15]. За Державною програмою "Доступні кредити 5-7-9%" Фонд розвитку підприємництва уклав угоди про співробітництво з 45 банками. Найбільшими реципієнтами стали сільське господарство (48%), торгівля (26%) та промисловість (16%) [16].

З метою підтримки та активізації підприємницької діяльності у період дії воєнного стану урядом внесені зміни до Державної програми "Доступні кредити 5-7-9%". Так, для підтримки та активізації підприємницької діяльності у період дії воєнного стану постановою № 312 від 18 березня 2022 року передбачено розширення програми на середні підприємства з річним доходом до 50 млн євро, збільшення максимальної суми кредиту з 50 млн грн до 60 млн грн, встановлення процентної ставки на рівні 0% річних протягом періоду воєнного стану та одного місяця після його припинення [17].

За час дії воєнного стану (2022—2023 роки) в межах Державної програми "Доступні кредити 5-7-9%" видано 44 142 пільгових кредити на суму 177 млрд. грн [18]. Сума виданих кредитів за час війни майже вдвічі перевищує суму кредитів, отриманих малими підприємствами в перші два роки функціонування програми — 89,6 млрд. грн (рис. 2).

Урядом, починаючи з липня 2022 року, запроваджено великий

Таблиця 1. Фінансова стійкість малого і середнього бізнесу (% відповідей респондентів)

Показники фінансової стійкості	03.2022 р.	05.2023 р.	10.2023 р.
Фінансові резерви відсутні	24	32	33
Мають фінансові резерви на 1 місяць	22	4	2
Мають фінансові резерви на кілька місяців	32	31	20
Мають фінансові резерви на пів року	9	18	15
Мають фінансові резерви на рік і більше	5	12	28

Джерело: сформовано на основі [13; 14].

проект грантової безповоротної підтримки під загальною назвою "єРобота", спрямований на активізацію підприємницької діяльності та стимулювання створення робочих місць. Проект включає програми грантового фінансування створення і розвитку малого і середнього бізнесу:

— мікрогранти для створення власного бізнесу у розмірі до 250 тис. грн;

— гранти до 8 млн грн для розвитку переробного підприємства;

— гранти на створення або розвиток садівництва, ягідництва та виноградарства — до 400 тис. грн на 1 га;

— гранти для розвитку тепличного господарства — до 7 млн грн [19; 20].

З початку запуску проекту єРобота у липні 2022 року до кінця 2023 року держава інвестувала в розвиток малого та середнього бізнесу через гранти 6,5 млрд. грн, якими скористалися понад 11 тисяч українців. Найбільшу кількість мікрогрантів видано за програмою "Власна справа" — 10 049 або 91%. За сумою на перше місце

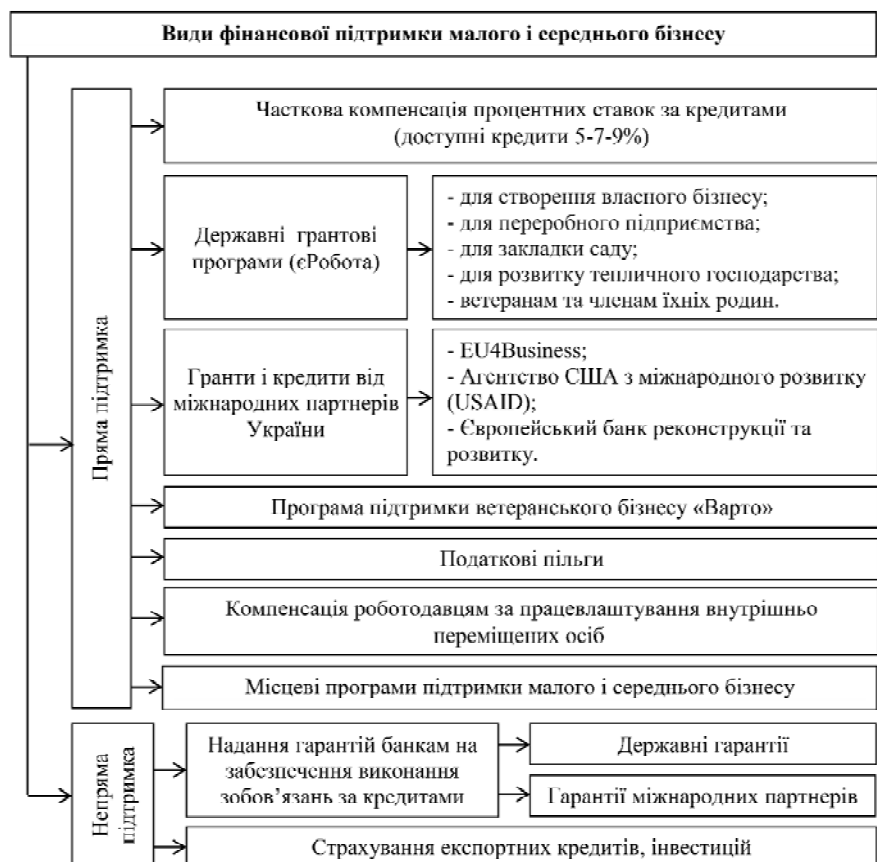

Рис. 1. Види фінансової підтримки малого і середнього бізнесу в умовах воєнного стану

Джерело: розроблено авторами.

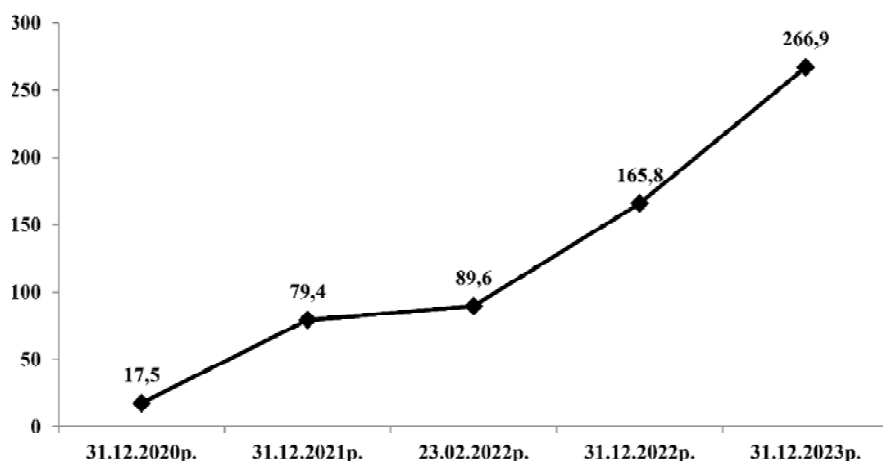

Рис. 2. Динаміка пільгових кредитів, виданих за програмою "Доступні кредити 5-7-9%", млрд. грн

Джерело: сформовано на основі [18].

вийшла допомога на створення або розвиток переробних підприємств — 3,3 млрд. грн, що становить — більше половини загальної суми грантів [21].

Кабінет Міністрів України постановою № 286 від 30 березня 2023 року розширив проект «Робота», включивши до його складу окремі грантові програми для ветеранського бізнесу. Суми грантів залежать від кількості створених робочих місць. Мінімальний розмір становить 250 тис. грн при створенні щонайменше одного робочого місця, максимальний — 1 млн грн при створенні чотирьох і більше робочих місць [22].

Бізнес ветеранів війни також підтримується Українським ветеранським фондом, створеним у 2021 році при Міністерстві у справах ветеранів України. У 2022 році фондом були запущені дві конкурсні програми "Варто" та "Варто 2.0". Загальна сума фінансування за укладеними контрактами з переможцями конкурсів становила 49 млн грн. У 2023 році Український ветеранський фонд провів три конкурсні програм для підтримки ветеранського бізнесу: "Варто робити своє", "Варто: підтримка ветеранського бізнесу", "Варто: Золоті руки". Загальна сума фінансування ветеранських підприємницьких ініціатив становила 183 млн грн, тобто в декілька раз більше, ніж у попередньому році. Крім конкурсних програм, Український ветеранський фонд запустив програму мікрофінансування бізнесу ветеранів та членів їхніх родин, в рамках якої відшкодовує до 20 тис. грн на придбання товарів та обладнання для ведення власної справи [23].

Обмеженість фінансових можливостей держави в наданні допомоги малому і середньому бізнесу в умовах воєнного стану висуває на одне з перших місць такий інструмент підтримки, як податкові пільги. Тому для підтримки таких категорій платників податків на час війни Законом України від 15.03.2022 № 2120-IX запроваджені кардинальні зміни щодо єдиного податку. Збільшено поріг для перебування на III групі єдиного податку для фізичних та юридичних осіб (крім діяльності у сфері азартних ігор, пов'язаної з обігом підакцизних товарів, страховиків тощо) до 10 млрд. грн. При цьому обмеження щодо кількості найманих працівників не мають застосовуватися. Для фізичних осіб — під-

приємців I та II груп сплата єдиного податку стала добровільною. Введений податок 2 % від обороту для бізнесу (новий формат єдиного податку третьої групи), як альтернатива сплати ПДВ та податку на прибуток, для платників, що перебувають на III групі спрощеної системи оподаткування [24].

Враховуючи вимоги Міжнародного валютного фонду і недоліки пільгового оподаткування за ставкою 2%, Верховною Радою України 30 червня 2023 року був прийнятий закон № 3219-IX "Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей оподаткування у період дії воєнного стану", яким припиняється пільговий режим єди-

ного податку з 1 серпня 2023 року. При цьому скасовується застосування спрощеної системи оподаткування єдиного податку за ставкою у розмірі 2%, а також скасовується можливість фізичних осіб-підприємців — платників єдиного податку першої та другої групи не сплачувати єдиний податок [25].

Розглянуті заходи щодо підтримки малого і середнього бізнесу дозволили покращити фінансове становище його суб'єктів (рис. 3). Якщо у вересні 2022 року відсутність достатнього капіталу відзначали більше половини підприємств, то через рік таких суб'єктів стало менше третини. Позитивними тенденціями характеризується доступність кредитних коштів і коштів грантових урядових програм. Однак за цей період дещо збільшилася частка підприємств, що відзначали високий рівень податків і зборів — з 27,3% до 27,9%. В січні 2023 року таких суб'єктів було найменше — 17,6%.

Велику роль у розвитку українського малого і середнього бізнесу відіграє міжнародна підтримка у фінансуванні. Основна допомога надходить від Європейського Союзу (Європейського банку реконструкції і розвитку, програми EU4Business), а також за грантовими програмами Агентства США з міжнародного розвитку USAID.

Європейський Союз, як один з найпотужніших системних донорів України, від початку повномасштабної російської агресії зосередив ресурси на підтримці саме малого і середнього бізнесу, як каталізатора економічного розвитку країни. У межах програм EU4Business у період з лютого 2022 року до грудня 2023-го було надано понад 1100 грантів на загальну суму 5,5 млн євро. Крім грантової підтримки, Європейський Союз надає спеціальні позики в рамках ініціативи EU4Business через мережу банків в Україні [27].

Європейський банк реконструкції та розвитку, залучаючи кошти від Швейцарії та Сполучених Штатів Америки через Фонд сприяння малому бізнесу, допомагає у релокації українських малих і середніх підприємств з територій, що найбільше постраждали від російського вторгнення, у більш безпечні регіони. Загальна сума виділеного фінансування на переміщення підприємств становить 2,4 млн грн [28].

Програми Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) сприяють формуванню у країні конкурентної економіки, підтримці інноваційних галузей і підприємств, більш повній реалізації свого потенціалу малими та середніми підприємствами.

Програма USAID "Конкурентоспроможна економіка України", спрямована на відновлення українського малого та середнього бізнесу, була відкрита 22 липня 2022 року у партнерстві з Міністерством економіки України. Обсяг програми був збільшений з 36 млн грн до 92 млн грн, що передбачало надання понад 120 грантів обсягом від 600 тис. грн до 1,2 млн грн для підтримки українського підприємництва на внутрішньому та міжнародних ринках [29].

У другій половині 2023 року була відкрита програма від USAID для підтримки малих та середніх переробних підприємств із загальною сумою фінансування \$11 млн. В межах програми буде надано близько 75 грантів, спрямованих на інноваційну трансформацію і розвиток [30].

Малі і середні підприємства, особливо новостворені, можуть скористатися урядовою програмою підтримки роботодавців за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб та отримати відповідну компенсацію. Початковий розмір компенсації у 2022 році становив 6500 грн за кожну працевлаштовану особу, на початку 2023 року він був збільшений до 6700 грн. З 2024 року розмір компенсації прив'язаний до розміру мінімальної зарплати, яка з 1 січня складає 7100 грн. Загальна тривалість надання компенсації збільшилася з 2 до 3 місяців та до 6 місяців — за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб з інвалідністю [31].

Надання фінансової підтримки малому і середньому бізнесу може бути передбачене програмами органів місцевого самоврядування. Наприклад, Львівською обласною радою запроваджений механізм надання ваучерної підтримки підприємств у вигляді безповоротної фінансової допомоги на відшкодування частини вартості робіт і послуг, передбачених проектом розвитку бізнесу [32].

Непряма державна фінансова підтримка здійснюється опосередковано, тобто через залучення банків, страхових компаній та інших організацій. Окремими видами цієї допомоги є надання гарантій банкам на забезпечення виконання зобов'язань за кредитами від держави, а також міжнародних партнерів. До інших видів непрямої державної фінансової підтримки відносять страхування зовнішньоекономічних договорів, страхування від воєнних ризиків інвестицій українських та іноземних компаній в Україні.

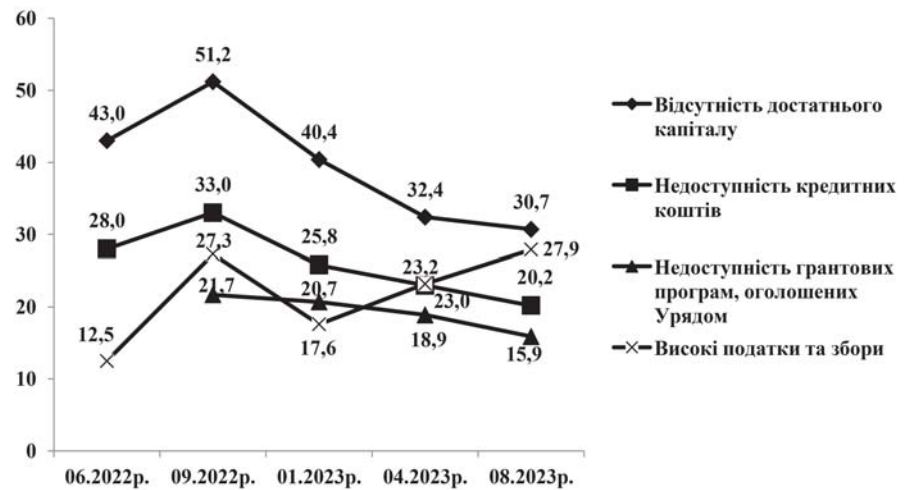

Рис. 3. Проблеми розвитку бізнесу під час війни, пов'язані з фінансуванням (% відповідей респондентів)

Джерело: сформовано на основі [26].

Опитування, проведене у квітні 2023 року, показало, що найбільш поширеними видами фінансової допомоги підприємцям є податкові пільги — 14,9%, програма "Доступні кредити 5-7-9%" — 10,6% і виплати роботодавців внутрішньо переміщеним особам — 8,7% (рис. 4). Урядовими і міжнародними грантовими програмами скористалася відносно невелика частка суб'єктів малого і середнього бізнесу — відповідно 4,1% і 4,6%.

Враховуючи важливість забезпечення підприємців інформацією про діючі фінансові програми, на вебсайті Дія.Бізнес створено онлайн-сервіс — Маркетплейс фінансових можливостей, де представлено понад 500 державних, міжнародних і регіональних програм підтримки підприємництва [34]. Суб'єкти малого і середнього бізнесу мають змогу ознайомитися з детальними умовами отримання фінансування та звернутися безпосередньо до банківських чи інших установ.

Рис. 4. Використання малим і середнім бізнесом видів фінансової допомоги з 24.02.2022 р. станом на квітень 2023 року (% відповідей респондентів)

Джерело: сформовано на основі [33].

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Малі і середні підприємства є більш вразливими до впливу зовнішніх факторів, в тому числі спричинених війною, ніж великі і тому потребують додаткового фінансування. За час воєнного стану були модернізовані ключові важелі підтримки малого і середнього бізнесу: програма "Доступні кредити 5-7-9%", спрощена система оподаткування. Вплив системи податкових пільг та їх відміни на фінансове становище підприємств потребує поглибленого дослідження. Враховуючи важливе економічне і соціальне значення малих і середніх підприємств, допомога від міжнародних організацій була переорієнтована на їх фінансову підтримку, стимулювання інноваційного розвитку. Стимулюючи функцію для створення і розвитку власного бізнесу виконують грантові програми проекту "єРобота", створеного урядом України у 2022 році, конкурсні програми Українського ветеранського фонду.

Література:

1. Васюта В., Путря А., Пивоваров В. Стан розвитку малого підприємництва в Україні. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2022, № 6, Том 1. С. 160—164.
2. Проблеми та потреби українських підприємств малого та середнього бізнесу в умовах війни. Коаліція Реанімаційний Пакет Реформ. 07.02.2023. URL: <https://rpr.org.ua/news/problems-ta-potreby-ukrainskykh-pidpriemstv-maloho-ta-serednoho-biznesu-v-umovakh-viyny/> (дата звернення: 03.01.2024).
3. Мурована Т. О. Вітчизняне підприємництво в умовах воєнного стану: основні тенденції та методи підтримки. Економіка та суспільство. 2023. Випуск № 47. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2144/2073> (дата звернення: 03.01.2024).
4. Мельник Т. Ю. Державна підтримка та стимулювання розвитку бізнесу в Україні під час дії воєнного стану. Економіка, управління та адміністрування. 2022. № 2 (100). С. 3—11.
5. Левчинський Д. Л., Ступнікер Г. Л., Каширнікова І. О., Зозуля Н. В. Підприємництво України в умовах воєнного стану. Економічний простір. 2022. № 181. С. 110—114.
6. Діденко А. В., Кравець О. В. Тенденції розвитку малого підприємництва в Україні. Підприємництво та інновації. 2023. Вип. 27. С. 39—43.
7. Незгода О. К. Аналіз поточного стану розвитку малого та середнього бізнесу в Україні в контексті воєнного стану. Європейський вектор економічного розвитку. 2023. № 1 (34). С. 57—72.
8. Ситник Н. С., Смолінська С. Д. Напрями поліпшення фінансового регулювання розвитку підприємництва на державному рівні. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2017. № 28. С. 151—154.
9. Вірт М. Я., Клепанчук О. Ю. Податкове регулювання розвитку малого бізнесу. Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Економічні науки. 2017. Вип. 53. С. 76—81.
10. Григоренко Є., Шніцер М. Як після війни Україна має відновлювати економіку та бізнес. Велике дослідження. Forbes.ua. 15.12.2022. URL: <https://forbes.ua/money/yak-pisslya-viyni-ukraina-mae-vidnovlyuvati-ekonomiku-ta-biznes-velike-doslidzhennya-deloitte-15122022-10501> (дата звернення: 03.01.2024).
11. Індекс настроїв малого бізнесу за 2022 рік: результати опитування. 16 лютого 2023 р. Дія. Бізнес. URL: <https://business.dia.gov.ua/cases/novini/index-nastroiv-malogo-biznesu-za-2022-rik-rezultati-opituvannya> (дата звернення: 03.01.2024).
12. Стан та перспективи МСБ в Україні: результати дослідження в серпні 2023 року. 25.08.2023 р. Центр розвитку інновацій. URL: <https://cid.center/state-and-prospect-of-msb-in-ukraine-resul/> (дата звернення: 03.01.2024).
13. Еро О. Як себе почуває малий бізнес країни? 12.05.2022 р. Європейська Бізнес Асоціація. URL: <https://eba.com.ua/yak-sebe-pochuvaye-malyj-biznes-krayiny/> (дата звернення: 03.01.2024).
14. Дерев'яно А. Підтримка співробітників та допомога ЗСУ залишаються в пріоритеті для МСБ. 13.11.2023. Європейська Бізнес Асоціація. URL: <https://eba.com.ua/pidtrymka-spirovitnykiv-ta-dopomoga-zsu-zalishayutsya-v-prioryteti-dlya-msb/> (дата звернення: 03.01.2024).
15. Про надання фінансової державної підтримки: Постанова Кабінету Міністрів України від 24 січня 2020 р. № 28. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/483080_758920 (дата звернення: 03.01.2024).
16. Український бізнес під час війни: реальна аналітика та перспективи на майбутнє у 2024 році. FinStream. 30.10.2023. URL: <https://finstream.ua/ukrayinskyj-biznes-pid-chas-vijny-analitsiya/> (дата звернення: 03.01.2024).
17. Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 24 січня 2020 р. № 28 і 29: Постанова Кабінету Міністрів України від 18 березня 2022 р. № 312. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/provnesennya-zmin-do-postanov-kabinetu-ministriv-ukrayini-vid-24-sichnya-2020-r-28-i-29-312> (дата звернення: 03.01.2024).
18. Інформація про результати державної програми доступні кредити 5-7-9. Фонд розвитку підприємництва. URL: <https://bdf.gov.ua/publicna-informatsiia/informatsiia-pro-rezultaty-derzhavnoi-prohramy-dostupni-kredyty-5-7-9/> (дата звернення: 13.01.2024).
19. Деякі питання надання грантів бізнесу: Постанова Кабінету Міністрів України від 21 червня 2022 р. № 738. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-2022-%D0%BF#top> (дата звернення: 03.01.2024).
20. Деякі питання надання грантів для переробних підприємств: Постанова Кабінету Міністрів України від 24 червня 2022 р. № 739. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/739-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 03.01.2024).
21. єРобота: Держава інвестувала в розвиток бізнесу через гранти 6,5 млрд грн Міністерство економіки України, опубліковано 05 січня 2024 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/erobota-derzhava-investovala-v-rozvytok-biznesu-cherez-hranty-65-mlrd-hrn> (дата звернення: 15.01.2024).

22. Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 21 червня 2022 р. № 738 і від 12 жовтня 2022 р. № 1156: Постанова Кабінету Міністрів України від 30 березня 2023 р. № 286. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2023-%D0%BF#n2> (дата звернення: 03.01.2024).

23. Український ветеранський фонд: офіційний сайт. URL: <https://veteranfund.com.ua/> (дата звернення: 03.01.2024).

24. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від 15 березня 2022 року № 2120-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text> (дата звернення: 03.01.2024).

25. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей оподаткування у період дії воєнного стану: Закон України від 30 червня 2023 року № 3219-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3219-IX#Text> (дата звернення: 03.01.2024).

26. Центр розвитку інновацій. Аналітика. 2022-2023. URL: <https://cid.center/category/analytics/> (дата звернення: 03.01.2024).

27. Разом вистоїмо. ЄС посилює підтримку МСП України у відповідь на війну та задля відбудови. Forbes.ua. 2 грудня 2023 р. URL: <https://forbes.ua/business/razom-vistoimo-es-posilyue-pidtrimku-msp-ukraini-u-vidpovid-na-viynu-ta-zadlya-vidbudovi-12122023-17431> (дата звернення: 03.01.2024).

28. Долматова А. ЄБРР, Швейцарія та США допоможуть українським МСП у релокації в більш безпечні регіони. 22 грудня 2022 р. URL: <https://www.ebrd.com/ebd-ukraine-asb-sme-relocation-support> (дата звернення: 03.01.2024).

29. Малий та середній бізнес отримає більше грантів на відновлення та розвиток від USAID. Міністерство економіки України. 06.07.2023 р. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=6cd70719-e62e-4215-bb21-505d56328010&title=UkrainskiiMaliiTa> (дата звернення: 03.01.2024).

30. Програма USAID "Конкурентоспроможна економіка України" втричі збільшила грантову підтримку для українських переробних підприємств — до \$11 млн Міністерство економіки України. 14.12.2023 р. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=9f909303-4874-4dbc-a66c-dfdf49487b15&title=ProgramaUsaidkonkurentospromozhnan> (дата звернення: 03.01.2024).

31. Про затвердження Порядку надання роботодавцю компенсації витрат на оплату праці за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб внаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану в Україні: Постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 р. № 331 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/331-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 13.01.2024).

32. На Львівщині триває конкурс на надання ваучерів для малого бізнесу. Львівська обласна державна адміністрація. 28 липня 2020 р. URL: <https://old.loda.gov.ua/news?id=52494> (дата звернення: 3.01.2024).

33. Дослідження стану бізнесу в Україні. Березень-квітень 2023. Центр розвитку інновацій. URL: <https://cid.center/wp-content/uploads/2023/04/Бізнес2023-11-хвиля-березень-квітень.pptx.pdf> (дата звернення: 3.01.2024).

34. Маркетплейс фінансових можливостей для бізнесу. Дія. Бізнес. 2024. URL: <https://business.dia.gov.ua/marketplace/finansuvanna> (дата звернення: 3.01.2024).

References:

1. Vasiuta, V. Putria, A. and Pivovarov, V. (2022), "State of small business development in Ukraine", *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu. Ekonomichni nauky*, vol. 6, no. 1, pp. 160—164.

2. The Reanimation Package of Reforms Coalition (2023), "Problems and needs of Ukrainian small and medium-sized enterprises in the war conditions", available at: <https://rpr.org.ua/news/problemy-ta-potreby-ukrainskykh-pidpriemstv-maloho-ta-serednoho-biznesu-v-umovakh-viyny/> (Accessed 3 January 2024).

3. Murovana, T.O. (2023), "Domestic entrepreneurship under the conditions of marital state: main trends and methods of support", *Ekonomika ta suspil'stvo*, vol. 47, available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2144/2073> (Accessed 3 January 2024).

4. Melnyk, T.Yu. (2022), "State support and stimulation of business development in Ukraine during martial law", *Ekonomika, upravlinnia ta administruvannia*, vol. 2 (100), pp. 3—11.

5. Levchynskyi, D.L. Stupniker, H.L. Kashyrynikova, I.O. and Zozulia, N.V. (2022), "Entrepreneurship of Ukraine in the conditions of martial law", *Ekonomichnyj prostir*, vol. 181, pp. 110—114.

6. Didenko, A., Kravets, O. (2023), "University trends in the development of small business in Ukraine", vol. 27, pp. 39—43.

7. Nezghoda, K.O. (2023), "Analysis of the current state of development of small and medium-sized businesses in Ukraine in the context of the military situation", *Yevropejs'kyj vektor ekonomichnoho rozvytku*, vol. 1 (34), pp. 57—72.

8. Sytnyk, N.S. and Smolinska, S.D. (2017), "Directions of financial regulation improving of entrepreneurship development on the state level", *Naukovy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*, vol. 28, pp. 151—154.

9. Virt, M.Ya. and Klepachuk, O.Yu. (2017), "Tax regulation of small business development", *Visnyk L'vivs'koho torhovel'no-ekonomichnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, vol. 53, pp. 76—81.

10. Grigorenko, Ye. and Schnitzer, M. (2022), "How Ukraine should recover its economy and business after the war. A major study", *Forbes.ua*, available at: <https://forbes.ua/money/yak-pisslya-viyni-ukraina-mae-vidnovlyuvati-ekonomiku-ta-biznes-velike-doslidzhennya-deloitte-15122022-10501/> (Accessed 3 January 2024).

11. Diia. Business (2023), "Small Business Sentiment Index: Survey Results", available at: <https://business.dia.gov.ua/cases/novini/indeks-nastroiv-malogo-biznesu-za-2022-rik-rezultati-opituvanna> (Accessed 3 January 2024).

12. Center for Innovations Development (2023a), "State and prospects of SMEs in Ukraine: survey results in August 2023", available at: <https://cid.center/state-and-prospect-of-msb-in-ukraine-resul/> (Accessed 3 January 2024).
13. Ayrault, O. (2022), "How does the Ukraine's small business feel?", European Business Association, available at: <https://eba.com.ua/yak-sebe-pochuvaye-malyj-biznes-krayiny/> (Accessed 3 January 2024).
14. Derevyanko, A. (2023), "Employee support and assistance to the Armed Forces remain a priority for SMEs", European Business Association, available at: <https://eba.com.ua/pidtrymka-spivrobitnykiv-ta-dopomoga-zsu-zalyshayutsya-v-prioryteti-dlya-msb/> (Accessed 3 January 2024).
15. Cabinet of Ministers of Ukraine (2020), Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On providing financial state support", available at: https://zakon-online.com.ua/documents/show/483080___758920 (Accessed 3 January 2024).
16. FinStream (2023), "Ukrainian business during the war: real analytics and prospects for the future in 2024", available at: <https://finstream.ua/ukrayinskyj-biznes-pid-chas-vijny-analytika/> (Accessed 3 January 2024).
17. Cabinet of Ministers of Ukraine (2022a), Resolution "On amendments to the resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated January 24, 2020 No. 28 and 29", available at: <https://www.kmu.gov.ua/npas/provnesennya-zmin-do-postanov-kabinetu-ministriv-ukrayini-vid-24-sichnya-2020-r-28-i-29-312> (Accessed 3 January 2024).
18. Entrepreneurship Development Fund (2024), "Information on the results of the State program Available loans 5-7-9", available at: <https://bdf.gov.ua/publicna-informatsiia/informatsiia-pro-rezultaty-derzhavnoi-prohramy-dostupni-kredyty-5-7-9/> (Accessed 13 January 2024).
19. Cabinet of Ministers of Ukraine (2022b), Resolution "Certain issues of providing grants to businesses", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-2022-%D0%BF#top> (Accessed 3 January 2024).
20. Cabinet of Ministers of Ukraine (2022c), Resolution "Certain issues of providing grants to processing enterprises", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/739-2022-%D0%BF#Text> (Accessed 3 January 2024).
21. Ministry of Economy of Ukraine (2024), "eRobot: Government has invested UAH 6.5 billion in business development through grants", available at: <https://www.kmu.gov.ua/news/yerobota-derzhava-investuvala-v-rozvytok-biznesu-cherez-hranty-65-mlrd-hrn> (Accessed 15 January 2024).
22. Cabinet of Ministers of Ukraine (2022d), Resolution "On amendments to the resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated June 21, 2022 No. 738 and dated October 12, 2022 No. 1156", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2023-%D0%BF#n2> (Accessed 3 January 2024).
23. The official site of Ukrainian Veterans Foundation (2024), available at: <https://veteranfund.com.ua/> (Accessed 3 January 2024).
24. The Verkhovna Rada of Ukraine (2022), The Law of Ukraine "On amendments to the Tax Code of Ukraine and other legislative acts of Ukraine concerning the effect of norms for the martial law period", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text> (Accessed 3 January 2024).
25. The Verkhovna Rada of Ukraine (2023), The Law of Ukraine "On amendments to the Tax Code of Ukraine and other laws of Ukraine regarding taxation peculiarities during the martial law", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3219-IX#Text> (Accessed 3 January 2024).
26. Center for Innovations Development (2023b), "Analytics", available at: <https://cid.center/category/analytics/> (Accessed 3 January 2024).
27. Forbes.ua (2023), "Together we are resilient. The EU is stepping up support for Ukrainian SMEs in response to the war and for restoration", available at: <https://forbes.ua/business/razom-vistoimo-esposilyue-pidtrimku-msp-ukraini-u-vidpovid-na-vyynu-ta-zadlya-vidbudovi-12122023-17431> (Accessed 3 January 2024).
28. Dolmatova, A (2022), "The EBRD, Switzerland and the USA help Ukrainian SMEs to relocate to safer regions", available at: <https://www.ebrd.com/ebd-ukraine-asb-sme-relocation-support> (Accessed 3 January 2024).
29. Ministry of Economy of Ukraine (2023a), "SMEs to receive more grants for recovery and development from USAID", available at: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=6cd70719-e62e-4215-bb21-505d56328010&title=UkrainskiiMaliiTa> (Accessed 3 January 2024).
30. Ministry of Economy of Ukraine (2023b), "USAID Competitive Economy Program triples grant support for Ukrainian processing companies to USD 11 million", available at: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=9f909303-4874-4dbc-a66c-dfdf49487b15&title=ProgramaUsaidkonkurentospromozhna> (Accessed 3 January 2024).
31. Cabinet of Ministers of Ukraine (2022e), Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "Approval the Procedure for Providing the Employer with Compensation for Labour Costs for the Employment of Internally Displaced Persons due to Hostilities during Martial Law in Ukraine (with changes)", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/331-2022-%D0%BF#Text> (Accessed 13 January 2024).
32. Lviv Regional State Administration (2020), "In the Lviv region, a competition for the provision of vouchers for small businesses is underway", available at: <https://old.loda.gov.ua/news?id=52494> (Accessed 3 January 2024).
33. Center for Innovations Development (2023c), "Study of the state of business in Ukraine. March-April 2023", available at: <https://cid.center/wp-content/uploads/2023/04/Бізнес2023-11-хвиля-березень-квітень.pptx.pdf> (Accessed 3 January 2024).
34. Diia. Business (2024), "Marketplace of financial opportunities for business", available at: <https://business.diia.gov.ua/marketplace/finansuvanna> (Accessed 3 January 2024).

Стаття надійшла до редакції 28.01.2024 р.